

Transzportjelenségek

Fizikai kémia előadások biológusoknak 7.

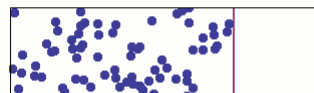
Turányi Tamás
ELTE Kémiai Intézet

Diffúzió, konvekció, anyagforrás

DEF diffúzió: egy anyag vándorlása a magasabb koncentrációjú helyről az alacsonyabb koncentrációjú hely felé a közeg makroszkopikus áramlása nélkül

DEF konvekció: egy anyag vándorlása, mert a közeg makroszkopikus áramlása magával sodorja

DEF anyagok forrása és nyelői: anyag megjelenése/eltűnése egy rendszerben, például kémiai reakciók miatt

$f(x,c,t)$ egységnyi térfogatban, időegység keletkező vagy eltűnő anyagmennyiség.

A következőkben az egyszerűség kedvéért a folyamatokat csak az x -koordináta mentén vizsgáljuk. Hasonló eredményeket kapnánk 2 illetve 3 térbeli dimenzióban is.

2

Diffúziós áramsűrűség - Fick I. törvénye

DEF diffúziós áramsűrűség az az anyagmennyiség, amely a diffúzió irányára merőleges, egységnyi felületen időegység alatt áthalad
[mol m⁻² s⁻¹]

TV Fick I. törvénye: a J_d diffúziós áramsűrűség arányos a diffundáló anyag koncentrációjának térbeli gradienseivel:

$$J_d = -D \frac{\partial c}{\partial x}$$

DEF a $D > 0$ arányossági tényező a diffúziós együttható

negatív előjelre azért van szükség, mert

J_d pozitív,

$\partial c / \partial x$ negatív (csökken a koncentráció jobbfelé)

D pozitív (így definiáltuk)

Adolf Eugen Fick (1829-1901)
német orvos

(nem ő találta fel a kontaktlencsét!)

⇒ a diffúzió a csökkenő koncentráció irányába megy

3

Konvekciós áramsűrűség

DEF konvekciós áramsűrűség az az anyagmennyiség, amely az áramlás irányára merőleges, egységnyi felületen időegység alatt áthalad
[mol m⁻² s⁻¹]

Ha az áramló közeg sebessége v_x ,

akkor időegység alatt,

az áramlás irányára merőleges egységnyi felületen

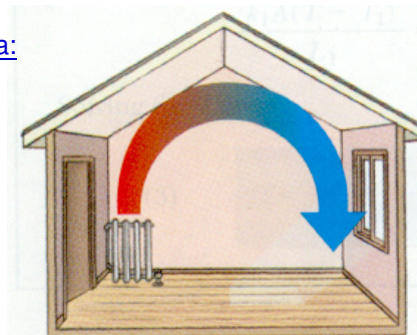
annyi anyagmennyiség halad át, amely

v_x magasságú, egységnyi alapterületű hengerben található.

⇒ J_k konvekciós áramsűrűség számítása:

$$J_k = c v_x$$

c a közeg által szállított
anyagfajta koncentrációja

1D reakció – diffúzió – konvekció rendszer leírása

TV egydimenziós (1D) reakció–diffúzió–konvekció egyenlet:

$$\frac{\partial c}{\partial t} = D \frac{\partial^2 c}{\partial x^2} - v_x \frac{\partial c}{\partial x} + f$$

TV Fick II. törvénye ($v_x = 0$ és $f = 0$ esetében): $\frac{\partial c}{\partial t} = D \frac{\partial^2 c}{\partial x^2}$

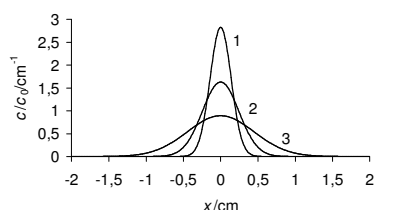
ezek parciális differenciálegyenletek

nemstacionárius eset: peremfeltétel és kezdeti feltétel kell

stacionárius eset: csak peremfeltétel kell

Általában csak numerikusan oldhatók meg. Egy ritka ellenpélda:
kis térfogatban levő anyag diffúziós szétterjedésének
leírása térben és időben 1D-ben:

$$c(x, t) = \frac{c_0}{\sqrt{4\pi Dt}} e^{-x^2/4Dt}$$

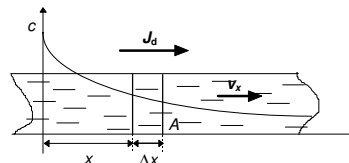

1D reakció–diffúzió–konvekció egyenlet levezetése

Vizsgán nem kell tudni, de tanulságos:

sok gondolatmenetnek az a háttére, hogy egy „mérlegegyenletet” írnak fel:

Δx hosszúságú, A felületű szakasza a csőnek.
Csőszakaszban levő anyagmennyiség $cA\Delta x$

Ez változhat a
(1) diffúziótól
(2) beáramlástól
(3) kémiai reakciótól:

$$\frac{\partial}{\partial t}(cA\Delta x) = -DA \frac{\partial c}{\partial x}(x, t) - \left[-DA \frac{\partial c}{\partial x}(x + \Delta x, t) \right] + Av_x c(x, t) - Av_x c(x + \Delta x, t) + fA\Delta x$$

Az előbbi egyenlet átrendezve:

$$\frac{\partial c}{\partial t} = D \frac{\frac{\partial c}{\partial x}(x + \Delta x, t) - \frac{\partial c}{\partial x}(x, t)}{\Delta x} - v_x \frac{c(x + \Delta x, t) - c(x, t)}{\Delta x} + f$$

$\Delta x \rightarrow 0$ határátmenet után:

$$\frac{\partial c}{\partial t} = D \frac{\partial^2 c}{\partial x^2} - v_x \frac{\partial c}{\partial x} + f$$

6

Hővezetés

DEF hővezetés: hőmérsékletkülönbség hatására hő áramlik a magasabb hőmérsékletű helyről az alacsonyabb hőmérsékletű felé.

DEF hőáram sűrűsége: hőáram irányára merőlegesen egységnyi felületen, egységnyi idő alatt áthaladó hőmennyiség [$\text{J m}^{-2} \text{s}^{-1}$]

TV Fourier-törvénye: hőáram sűrűsége egyenesen arányos a hőmérséklet térkoordináta szerinti gradiensevel:

$$J_q = -\lambda \frac{\partial T}{\partial x}$$

ahol λ a hővezetési együttható [$\text{J K}^{-1} \text{m}^{-1} \text{s}^{-1}$]

hővezetési és diffúziós feladatok tehát alakilag azonosak matematikailag ugyanúgy kezelhetők

Jean Baptiste Joseph Fourier
(1768 –1830)

francia matematikus, fizikus és történész

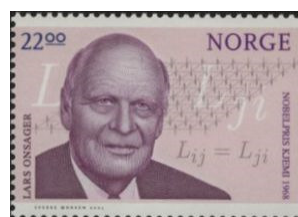

Transzportfolyamatok keresztteffektusai

Onsager felfedezése:
Intenzív mennyiségek gradiensek hatására extenzív mennyiségek árama alakulhat ki.

irreverzibilis termodinamika avagy
nemeqyensúlyi termodinamika:
a transzportfolyamatok általános elmélete

Transzportfolyamatok keresztteffektusai:
egy intenzív mennyiség gradiense nem csak a hozzá tartozó extenzív mennyiség mozgását okozza, hanem más extenzív mennyiségeket is:

Lars Onsager (1903–1976)
norvég-USA fiziko-kémikus
kémiai Nobel-díj, 1968

	$\frac{\partial c}{\partial x}$	$\frac{\partial T}{\partial x}$
anyagdiffúzió	Fick törvényei	Soret-hatás (termodiffúzió)
hődiffúzió	Dufour-hatás	Fourier-törvény

8

Termodiffúzió (Soret-hatás)

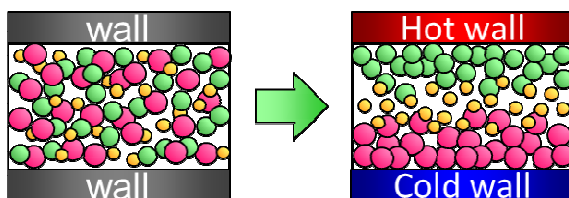
DEF termodiffúzió:

hőmérsékletkülönbség hatására végbemenő anyagvándorlás

Az edény **melegebb végén** a kisebb moláris tömegű komponens koncentrációja nagyobb az egész elegyre vonatkozó átlagnál, a hidegebb végen pedig fordítva.

Felhasználása például:

- izotópok elválasztása
- gyökök diffúziójának leírása lángokban

Charles Soret (1854-1904)
svájci fizikus és vegyész

9

Internetes források

Adolf Fick

http://de.wikipedia.org/wiki/Adolf_Fick

Fick's laws of diffusion

http://en.wikipedia.org/wiki/Fick%27s_law_of_diffusion

Lars Onsager

http://hu.wikipedia.org/wiki/Lars_Onsager

Charles Soret

http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Soret

Transzportjelenségek
téma

VÉGE

